

VALERIU ANANIA OR THE NUANCES OF THE FANTASTIC ARISEN FROM MYTHS

Doina Pologea, PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The manner of approaching the fantastic in Bartolomeu Valeriu Anania's prose presupposes imagining a twofold articulated universe: the real and the miraculous, the myth and the present, which are simultaneous, identical in substance, functioning symbiotically. The hero of Valeriu Anania's prose faces a dramatic identity crisis, suggesting the need for a rediscovery of his "roots". Our paper analyses the exotic novel "The Foreigners from Kipukua".

Key concepts: identity, search, myth, roots, miracle.

Valeriu Anania sau valențele fantasticului articulat pe mituri

Romanul lui Valeriu Anania "Străinii din Kipukua", apărut în 1979 este singular în peisajul literaturii române. Dacă am încerca să-l integrăm unei formule a fantasticului, cum ai prinde un fluture cu acul în insectar, el s-ar zbate cu toate aripile răsfirate în cerc, obligându-ne să pliem formula inițială pe o alta: semn că s-ar cere un fel de teoremă lărgită. Si lărgirea continuând să se lărgească și mai mult, nu-ți rămâne decât să te întorci la cea mai simplă dintre teoriile privitoare la scrierile fantastice, cea enunțată de Tzvetan Todorov: "Nimic mai fantastic decât omul însuși și aventura umană!" Numind fantasticul din scrierile lui Valeriu Anania **mitologic** nu vom greși. Doar că acestuia i se adaugă și un fantastic având ca sursă miraculosul pur, plus un evantai întreg de elemente de: "roman de mistere, (...), roman exotic, roman senzațional, roman de groază, roman de aventuri, roman polițist" (Dumitru Micu)¹ și, în plus, frânturi de fabulos feeric.

Viziunea asupra fantasticului la Valeriu Anania este una născută din nevoia de a spune mai multe despre om și despre planul transcendent care-l întregește, rotunjind o nevăzută sferă. Sau, după cum ar spune Ion Biberi, este vorba despre acea viziune care "include o presimțire a unei realități totale a lumii și a propriei personalități, prin mijlocirea unei transgresări (...) a categoriilor de spațiu, timp și cauzalitate"². Semn al adevărului interior al artistului, fantasticul grăiește despre fața nevăzută a lucrurilor și a lumii, despre mituri ca o patrie posibilă, trimițând la o altă patrie posibilă, viața revelată dincolo de viață. În realitate, ca și în mit, eroii lui Valeriu Anania se simt niște străini. Străini și neliniștiți în căutările lor, fiindcă adevărata lor patrie nu este aici și acum, ori acolo și atunci, iar ei "nu știu con-sacra spațiul în care se află, (...) n-au puterea deschiderii spre cer" (Aurel Sasu). Nostalgia unei patrii, de care sunt mistuiți, este, de fapt, nostalgia „reintegrării în pământul patriei divine.”³

Intâmplările romanului se petrec în insulele Hawaii, cu popasuri în orașelul Bloomfield din statul Minesota și San Diego, în California. Naratorul, european de confesiune creștină trece printr-o moarte (sau prin ceea ce alții numesc moarte), urmată de o înviere. Câteva rânduri relatând amintiri ale sale din închisorile comuniste, parcă scăpate în goana

¹ Dumitru Micu-*Scurtă istorie a literaturii române*, vol.III, Ed."Iriana", București, 1996., pag.275

² Ion Biberi-*Eseuri literare, filosofice și artistice*, capitolul *Fantasticul, atitudine mentală*, editura „Cartea Românească”, 1982, pag 235

³ Aurel Sasu, în prefața volumului *Străinii din Kipukua*, Editura "Limes", Cluj-Napoca, 2013

condeiului, ne dau de înțeles că moartea ar putea fi asimilată cu conditia de pușcăriaș, iar învierea cu exilul (ambele trăite de Valeriu Anania, care, supraviețuind închisorii, a locuit o perioadă în insula Oahu), doar că învierea înseamnă dobândirea unui statut incert, un fel de pierdere de identitate, izvor al nostalgiei fără leac. Instrăinarea se arată a fi însă un dat ființial de care suferă mai toate personajele cărții (înviata din morți sau transgresând dintr-o persoană sau formă în altă persoană), trăind ca urmare agonia căutării adevăratei lor patrii.

La un congres de antropologie din California un vorbitor pune întrebarea: „Cine sunt eu?” Iar toți cei din sală încep să urle efectiv, întrebându-se: „Cine sunt eu?” Întrebarea, care începuse prin a fi a unui ins, sfârșește prin a deveni dramă colectivă. O pun aproape toate personajele cărții, cu accente de dramatism care ating forme paroxistice. La final, oamenii nu se mai recunosc unii pe alții: mirele nu-și mai recunoaște mireasa, tatăl nu mai știe cine este fiica lui, o femeie poate fi femeie, șopârlă sau stâncă, un om este și om și câine, până când nimeni nu mai cunoaște pe nimeni. De fapt, personajele cărții au dubluri zeești, miturile se întretes cu realitatea, personajele re-trăiesc faptele relatate de mituri și repetă gesturile arhetipale, iar singurătatea, fisura interioară apare acolo unde omul realizează că nu intră în tiparul arhetipului. (Și dacă poveste nu e, nimic nu e! - pare să ne spună autorul). Neputința fixării sinelui în cadrele unei identități este descrisă, cu referire la participanții la congresul de antropologie, ca o „tristețe a rădăcinilor primare, pe al căror trunchi se făcuseră prea multe altoiuri, pe ale căror altoiuri crescuseră altele, așa încât coroana de deasupra nu mai era în stare să exprime un anumit soi de copac”. Tot astfel se întâmplă și cu personajele cărții. Personajul numit, în primele pagini, Diana Kovalski își schimbă numele și devine Niaulani Namakana, ea este în același timp și zeița Anahola, dar și o enigmatică femeie -șopârlă pe nume Kiha-Wahina. În finalul cărții i se va spune simplu *străina*.

Un alt *instrăinat*, David Stevenson, primarul din Kipukua este unul și același cu zeul hawaian Moemoe. Acesta a fost spânzurat de arborele ulu, dar a înviat prin jertfa soției sale, zeița Haumeea, care a rămas închisă în trunchiul arborelui, considerat de atunci sfânt. Nedorind să-și recunoască condiția de înviat, văzută ca o nenorocire, el hotărăște să sacrifice arborele ulu, deci memoria soției și crângul dimprejur, pentru a construi o șosea care să aducă turiștii lângă craterul vulcanului. Fetele lui, Unauna și Kaena, care și ele au dubluri zeești, i se împotrivesc. Aceasta ar fi intriga care adună la un loc un mănunchi de întâmplări și personaje bizare, situate fie de partea primarului, fie a miturilor, a tradiției care este chiar sufletul acestui loc. Vechile mituri și prezentul sunt concomitente, se asimilează și se nutresc, se întretaie, câștigul este al omului care trăiește racordat la mituri, prin care își activează puterile sufletești. Antologică este scena în care cele două copile al primarului, Unauna și Kaena, aflate la vârstele de patru și, respectiv, trei ani, împreună cu doica lor Kuaana se implică în elucidarea unei crime și dansează dansul ancestral hula în fața unui țigan spânzurat de un copac, sub privirile uluite ale șatrei, pentru a obliga trupul să se desprindă și să cadă la pământ, acesta fiind semnul că acolo s-a petrecut o moarte violentă, nu o sinucidere:

„Kuaana și Kaena continuau să danseze cântând, cu trupurile vânturate și tălpile de-abia mângâind iarba.(...) Unauna a înaintat ușor până sub picioarele mortului și, legându-și ritmul de cel al Kuaanei, a prins a se roti, tot de la stânga la dreapta, cu brațele arcuite pe lângă cap. După numai câteva secunde, mortul s-a urnit ușor, la început șovăind, apoi se răsucea după mișcările fetei, în rotație completă, o dată, de două, de mai multe ori...Grozav mă temeam de o cădere dezagrabilă. Dar Kuaana și Kaena au lunecat într-o latură și se legănau din umeri și acum mortul nu numai că se răsucea, ci se și legăna înainte și înapoi, asemeni copiilor când se dau huța. În cele din urmă cureaua a plesnit și Parsley a căzut pe spate.”

Cele 17 povești, incluse în cele 17 capitole, foarte rotunde și având finaluri cu cheie, deschizând alte mistere, ar putea fi considerate de sine stătătoare. Cel mai reușit final este

cel al capitolului al XIII-lea. El cuprinde istorisirea unei călării în noapte, de-a lungul țărmului oceanului, răstimp în care naratorul se lasă sedus de poveștile, dar și cântecele pe care i le împărtășește vizitiul Ipu. La sfârșitul călătoriei, discutând despre frica pe care evenimente stranii precum pașii de pâslă ai unui strigoi, femeia preschimbată în șopârlă sau arborii care se mișcă fără vânt o inspiră, Ipu comentează sec: ”frica mea era mult mai mare pe vremea când **eram viu**” (s.n.). Personajele și-au conservat intacte puterile ancestrale și și presimt rădăcinile.

Realitatea e glisantă, identitățile sunt transferabile, incerte, după cum incert este dacă aceia care ni se perindă în fața ochilor sunt în viață sau au murit. Trăsăturile personajelor, transferabile de la unele la altele se estompează în ultimele pagini ale romanului, amestecându-se până la contopirea într-o unică formă de umanitate, embrionară. Sunt *înstrăinații* care “invadează stihial”⁴. Ei sunt un fel de rinoceri ioneștieni, monstruoși prin pasivitatea cu care privesc spectacolul distrugerii crângului sacru și a arborelui sfânt ulu, atacate cu securile. Dar în același timp erupe și vulcanul. O priveliște sublimă se arată, fiindcă arborele ulu arde ca un rug aprins care nu se mistuie. Autorul realizează un transfer de simboluri, apelând la rugul aprins, transferat din Vechiul Testament în mitologia hawaiană pentru a sugera că arborele ulu, care păstrează în el trupul unei jertfe- o ființă care și-a dat viața pentru salvarea semenului său- nu poate pieri niciodată. Sacrificiul, similar cu cel hristic “își cheamă” simbolul corespondent. Spectacolul erupției vulcanului arată încă o dată cât de fragile sunt liniile acelei plâsmuiri pe care credem că o putem numi realitate. ”Metafora timpului e amplificată tulburător prin cea a genezei și a spectacolului cosmic, într-o simbioză neobișnuită de sublim al viziunii și de forță simbolică a limbajului”⁵, mai scrie Aurel Sasu.

Personajele din *Străinii din Kipukua* gândesc mitic. “Pe măsură ce se autodescoveră, arată Dumitru Micu, ele dobândesc, prin luarea în posesie a naturii proprii, *puteri*, se instalează în sacralitate(...). Drama crizei de identitate poate fi depășită prin întoarcerea la rădăcină⁶.” **In anul de grație 1979, când a apărut romanul *Străinii din Kipukua*, Valeriu Anania își lua libertatea de a vorbi României comuniste despre puterea omului de a se îndumnezei, despre înstăinare și căutarea altei patrii, cerești.**

Adrian Marino, în *Dicționar de idei literare*, observa identitatea create dintre spiritul fantastic și cel poetic, dotate cu “una și aceeași capacitate de a stabili raporturi diferite între diferitele imagini”⁷. Valeriu Anania s-a instalat în fantastic, în miezul mitului, recunoscându-i acestuia puterea de a elibera un susur, un izvor sau un torent de poezie din cele mai rafinate și de a forța în interiorul ființei. Aventura personajelor e o convenție prin care ele se zidesc pe sine, aducând la lumină ființa cea mai din adânc, a “visului germinal”. Sau, dimpotrivă, se surpă pe sine, devenindu-și *străini*. Dar, așa cum zice un personaj, “în fiecare arbore cântă o vioară posibilă, sufletul fiecărui om e un sălaș al Totului în așteptare.”

Dacă romanul “**Străinii din Kipukua**” a fost comparat cu “Maytrei” a lui Mircea Eliade (Sorin Titel), cealaltă carte de proză fantastică a lui Valeriu Anania, „**Amintirile peregrinului Apter**”, apărută la Editura „Cartea Românească” în 1990 a fost comparată, grație imaginației luxuriante, cu “Numele trandafirului” a lui Umberto Eco (Fevronia Novac). Si aici universul este articulat pe mituri sau pe vechi legende țesute, de data asta, în jurul mănăstirilor din Oltenia, iar omul este contemporan „nu cu istoria, ci cu semnele lumii și

⁴ Mircea Zăciu Adrian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori)- *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, Editura “Albatros”, București, 2000, pag.27

⁵ Mircea Zăciu Adrian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), Op.cit., pag.27

⁶ Dumitru Micu, Op.cit., pag.279

⁷ Adrian Marino-*Dicționar de idei literare*, Editura “Eminescu” .București, 1973, pag.660

simbolurile ei”⁸, de fapt, vorba poetului, „cu fluturii, cu Dumnezeu”. Si aici căutările, drumurile personajelor sunt zbuciumate căi ale aflării sinelui.. Scriind povestirea „Intâlnire la Vodița”, autorul mărturisește că a aflat deodată “dimensiunile interioare ale unui anumit mod de abordare a fantasticului”. Personajul Apter, cel care leagă povestirile, altfel atât de deosebite între ele și stranii, este un personaj cu vocația izvodirii tainelor și a izbăvirii sufletelor.

Bibliografie:

Micu, Dumitru-*Scurtă istorie a literaturii române*, vol.III, Ed.”Iriana”, București ,1996

Biberi, Ion-*Eseuri literare, filosofice și artistice*, capitolul *Fantasticul, atitudine mentală*, Editura „Cartea Românească”, 1982

Sasu, Aurel- Prefața volumului *Străinii din Kipukua*, Editura “Limes”, Cluj-Napoca, 2013

Zaciu M, Papahagi M.,Sasu A. (coordonatori)-*Dicționarul esențial al scriitorilor români*,

Editura “Albatros”, București, 2000

Marino, Adrian-*Dicționar de idei literare*, Editura “ Eminescu”, București, 1973

⁸ Mircea Zaciu, Adrian Papahagi, Aurel Sasu (coordonatori), Op.cit., pag.27